

*Т. В. Бауліна,
док. екон. наук, проф.,
Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬСТВА

Досліджено проблему оцінювання і комерціалізації інтелектуального потенціалу. Сформульований підхід щодо визначення вартості й ефективності використання інтелектуального капіталу суспільства. Визначені параметричні показники ефективності використання інтелектуального капіталу національного господарства.

Explored problem of evolution and commercialization of intellectual potention. The approach for determination of cost and efficiency of the use of intellectual capital of society is formed. The parameter indexes of efficiency of the use of intellectual capital of national economy are certain.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, вартість інтелектуального капіталу, ефективність використання інтелектуального капіталу, параметри змін економічних чинників розвитку інтелектуального потенціалу.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова економіка характеризується розвитком достатньо високими темпами інтеграційних і глобалізаційних процесів, які супроводжуються процесами модернізації, реструктуризації в національних економіках країн всього цивілізованого світу. Цей сучасний період економічного розвитку вітчизняні і зарубіжні економісти характеризують як етап "нового регіоналізму", який є результатом різкого посилення міждержавної і міжпідприємницької конкурентної боротьби, що спричинило формування нових сфер конкуренції і посилювання її на традиційних ринках. Це, в свою чергу, сприяло виникненню революційних течій в розвитку технологій, і призвело до глобальних змін у системі управління в організаційних структурах на сучасних підприємствах і в галузях, в цілому в економіці. Сьогодні процес глобалізації економіки — це процес усвідомлений і життєво-необхідний, оскільки в сучасних умовах глобалізації стійкий економічний успіх багатьох підприємств забез-

печується визначенням стратегічних напрямів розвитку бізнесу. Основними новими пріоритетами діяльності цих підприємств є утримання конкурентних позицій на ринках збуту, стабільних темпів їх зростання, а також зосередження діяльності на довготривалих стратегічних завданнях, які включають пошук сучасних підходів щодо формування і накопичення інтелектуального капіталу підприємств, що забезпечить високий рівень конкурентоспроможності на світовому ринку [1].

Проте, не дивлячись на переваги і необхідність інтеграційних процесів, вони є складними і суперечливими. Суперечність інтеграції значною мірою базується на відмінностях інтересів сторін, на неоднаковій здібності окремих ланок відтворювальних структур, до участі в самому процесі. Всі ці передумови безпосереднім чином впливають на формування, розвиток і управління інтелектуальним капіталом суспільства. Основою цих процесів є комерціалізація інтелектуального капіталу, в склад цього процесу входить процес оцінювання вар-

тості інтелектуального капіталу (продуктів інтелектуальної діяльності), його ціни, а також ефективність його використання.

Оскільки розвиток національної економіки в умовах світової інтеграції головним чином залежить від ефективного управління інтелектуальним потенціалом та інноваційними процесами, то це зумовлює здійснення оцінювання вартості інтелектуального капіталу суспільства у взаємозв'язку із системою управління національним господарством. Для становлення і забезпечення цього процесу необхідно, перш за все, визначити основні методи оцінки вартості інтелектуального капіталу, види та характеристики його вартостей, а також параметри ефективності використання інтелектуального капіталу національного господарства.

Таким чином, метою статті є пошук підходів удосконалення механізму оцінювання і комерціалізації інтелектуального капіталу шляхом використання прогресивного підходу щодо визначення вартості й ефективності використання інтелектуального капіталу суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасні фахівці в сфері менеджменту, розширюючи своє бачення більшості виробничих і ринкових проблем, удосконалюють традиційні моделі шляхом впровадження і використання прогресивних технологій і досягнень у сфері управління. Виходячи з цього формується прогресивний інструментарій у даній сфері діяльності, направлений на розвиток існуючих концепцій, що далеко виходить за загальноприйняті рамки, використовуючи при цьому інформацію різного роду. Невизначені умови сучасного періоду — глобалізація економіки, міжнародна інтеграція — сприяють визначенню нового курсу розвитку української економіки — інтелектуального, основою якого є інтелектуальні ресурси (нематеріальні активи). Для досягнення визначених орієнтирів розглянемо процес комерціалізації інтелектуального потенціалу та визначимо його ефективність використання для забезпечення процесів модернізації і реструктуризації української економіки, формуючи загальний капітал країни. В ході свого розвитку й нарощення інтелектуальний потенціал суспільства формує інтелектуальний капітал національного господарства, який набуває форми авансованої вартості у процесі провадження господарської діяльності, тобто коли він створюється і використовується даним чи реалізується іншим суб'єктом господарювання (підприємством, галуззю, промисловістю чи економікою в цілому). Для того, щоб зрозуміти, як можна сформулювати надлишок над авансованим капіталом, слід проаналізувати процеси, що здійснюються безпосередньо у процесі створення інтелектуального продукту, тобто це результат свідомих дій підприємця (власника, інвестора). Таким чином, констатуємо: суб'єкт господарювання для створення інтелектуального продукту авансує кошти (інтелектуальні чи інші інвестиції) для придбання (використання) необхідних факторів виробництва, тобто елементів постійного та змінного капіталу в сучасних умовах економічного середовища (в даному висновку, інтелектуальний капітал (або інвестиції) розглядається як виробничий капітал, функцією якого є створення чи генерування інтелектуального продукту і додаткової вартості); в процесі реалізації інтелектуального продукту капіталу визначається

вартість та додаткова вартість у грошовій формі. При цьому капітал набуває форми товарного капіталу, головною функцією якого є реалізація інтелектуального продукту й одержання додаткової вартості у грошовій формі [2; 3; 4].

Інтелектуальний продукт проходить стадії капіталу — грошову, виробничу і товарну [2; 3]. Таким чином, визначається послідовний кругообіг інтелектуального капіталу, що дозволяє зробити висновок: інтелектуальний капітал — це створений або придбаний інтелектуальний продукт, що має вартісну оцінку, об'єктивованій та ідентифікованій (відокремлений від підприємства), утримується суб'єктом господарювання з метою ймовірного одержання прибутку (додаткової вартості).

Вартість є однією з основних ознак товару. Щоб продати права на інтелектуальний продукт чи використати їх у власному виробництві, необхідно визначити їхню вартість. Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки (МСО-1, МСО-4) розрахунки вартості прав на інтелектуальні продукти і об'єкти інтелектуальної власності можуть виконуватися при визначенні: оподаткованої бази майна підприємств; вартості виключних прав, переданих на основі ліцензійного договору чи договору про їхню переуступку; вартості об'єктів інтелектуальної (промислової) власності, що вносяться до основного капіталу підприємства; розміру компенсації, яку необхідно виплатити згідно з чинним законодавством правовласнику за порушення його виключних (майнових) прав на інтелектуальний продукт [5].

Необхідність оцінювання інтелектуального капіталу виникає також при бухгалтерському обліку інтелектуальних продуктів підприємства, а також при приватизації, страхуванні, передачі у заставу з метою отримання кредиту, банкрутстві підприємства тощо. Основні потреби в оцінюванні вартості інтелектуальної капіталу виникають у зв'язку з: визначенням бази оподаткування в процесі придбання та продажу інтелектуальних продуктів; здійсненням корпоративних операцій, пов'язаних з емісією (ремісією) статутних фондів господарських товариств; визначенням вартості виключних прав, що передаються на підставі договору купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності чи ліцензійних договорів на право використання таких об'єктів; врахуванням інтелектуального капіталу при здійсненні інноваційних чи інвестиційних проектів; поширенням ринків збуту; використанні інтелектуальних продуктів з метою отримання кредитів у банківських і кредитних установах та інші [6; 9].

За своєю сутністю інтелектуальні продукти є нематеріальними активами підприємства, не мають традиційної форми як матеріальні активи, тому їх вартість не визначається з використанням традиційних показників. Світовий досвід доводить, що розрахунок вартості інтелектуального капіталу потребує більш удосконаленого методичного інструментарію, до складу якого входить: виявлення оптимальних підходів до визначення вартості інтелектуального капіталу (інтелектуального продукту), формування основних методів оцінки вартості інтелектуального капіталу; визначення ефективності використання інтелектуального капіталу національного господарства.

Рис. 1. Класифікація методів оцінки вартості інтелектуального капіталу

Основні групи методів оцінки вартості інтелектуального капіталу	Методи	Характеристика основних методів в кожній групі
1 група – оцінка затрат	<ol style="list-style-type: none"> 1. Інвестиційний (затратний) метод 2. Метод фактичних затрат 3. Метод планових затрат 4. Метод вартості заміщення 5. Метод відновленої вартості 6. Метод коефіцієнтів 	<p>Затратний метод передбачає визначення затрат на відтворення початкової вартості інтелектуального капіталу у складі нематеріальних активів підприємства з урахуванням його наступних вдосконалень або заміни з визначенням режимів амортизації на період подальшого використання з метою встановлення його реальної вартості. Як правило, затратні методи оцінки використовуються на початкових етапах життєвого циклу інтелектуального продукту, які стосуються соціальної сфери, космосу, оборонних програм тощо. Вартість інтелектуального капіталу, визначену методом початкових затрат, базується на фактично здійснених витратах, одержаних з бухгалтерської звітності підприємства за декілька останніх років. При цьому звертають увагу на їхній розмір і термін здійснення, якщо необхідно, коригують до реальних умов господарської діяльності підприємства і залежно від терміну давності (метод наведених витрат) Це затратний метод оцінки вважається сдино реальним для оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності у космічній техніці, оборонній промисловості, ядерній енергетиці, попередженні надзвичайних ситуацій і катастроф тощо.</p> <p>Основні переваги затратного методу: є можливою оцінка прибутку від використання інтелектуального капіталу, який очікується в майбутньому. Недоліки: великі затрати на маркетингові дослідження, рекламу, просування бренду, забезпечення охорони об'єктів інтелектуальної власності, тощо.</p>
2 група – порівняльна оцінка	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналоговий метод 2. Метод порівняльних продажів 3. Метод ринку 4. Метод ринку інтелектуальної власності 4. Метод експертних оцінок 	<p>В основі аналогового методу оцінки вартості інтелектуального капіталу лежить порівняльний аналіз продажів. Сутність цього методу полягає у прямому порівнянні інтелектуального продукту, який оцінюється, з іншими, схожими за якістю, призначенням і користістю, проданими за порівнюваний час на аналогічному ринку.</p>
3 група – оцінка фінансів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Метод за доходом 2. Метод економічного ефекту 3. Метод роялті 4. Метод дисконтування 5. Метод капіталізації 6. Метод комерційної ваги 7. Метод за прибутком 	<p>Метод за доходом базується на визнанні причинного зв'язку між функціональними (фізичними, технічними, економічними) властивостями інтелектуального капіталу і результатами його використання. В основу цього методу покладено перенесення вартості конкретного об'єкта, визначеної сьогодні, на майбутні періоди відтворення зазначеного об'єкта.</p> <p>Визначення вартості нематеріального активу за прибутком підприємства може здійснюватися за допомогою двох основних способів: прямою капіталізацією прибутку та дисконтуванням чистих грошових потоків.</p> <p>В основу дисконтування покладено один із фінансових законів – "сьогоднішні гроші коштують дорожче, ніж завтрашні". При цьому аксіому, що чим далі час одержання прибутку, то швидше зменшуватиметься його вартість, зумовлено не стільки інфляційними процесами, скільки втратами від неефективного вкладення коштів (втраченою вигодою).</p> <p>Метод капіталізації базується на зв'язку між одержаним від використання інтелектуального капіталу прибутку і загальною вартістю капіталу пов'язані між собою борговими відносинами, які потребують повернення капіталу і одержання прибутку від його використання. [9]</p> <p>Цікавим для оцінки вартості інтелектуального капіталу є метод "роялті". Як обґрунтування права на існування цього методу можна вважати наявну практику міжнародного досвіду продажу ліцензій. У галузі інтелектуальної власності цей метод відноситься до комбінованого, що поєднує методи продажів і доходу. [5,7]</p>

У першу чергу, розглянемо існуючі підходи до визначення вартості інтелектуального капіталу. Основні прийоми, що застосовуються для визначення вартості інтелектуального капіталу, поділяються на три групи; підходи, методи і методики. Підходи формують основні принципи визначення вартості. Методи визначають процедуру розрахунку вартості. Методики розглядають застосування того чи іншого методу стосовно конкретного інтелектуального капіталу та конкретних цілей розрахунку в визначеній сфері, тобто враховується спеціалізація та особливості даної сфери. Для визначення цієї вартості окремого інтелектуального капіталу (інтелектуального продукту), що є складною процедурою, необхідним є спеціальний підхід до вирішення проблеми. Однак в ході аналізу підприємств різних сфер національного господарства виявлено три уніфікованих підходи до визначення вартості інтелектуального капіталу: витратний підхід, порівняльний (ринковий) підхід, дохідний підхід.

1. Витратний підхід (підхід на основі активів) заснований на припущенні, що вартість інтелектуального продукту дорівнює вартості витрат на його створення, доведення до робочого стану й амортизацію. Цей підхід є привабливим для покупця, тому що є можливість документально відстежити витрати щодо створення інтелектуального продукту, і довести, що ця вартість відповідає. Водночас цей підхід не вигідний для продавця, оскільки останній отримує суму, яка дорівнює витратам щодо створення інтелектуального продукту — без прибутку.

2. Експертний (ринковий) підхід до оцінки вартості інтелектуального капіталу припускає використання прийому порівняння продажів. Сутність підходу полягає в порівнянні об'єкта, що оцінюється, з аналогічними за призначенням, якості і корисністю продуктів, які були продані на цей час на аналогічному ринку. Цей підхід визначає так звану "справедливу ціну", тобто таку ціну, за яку продавець, який володіє інформацією про ринкову вартість аналогічних продуктів, готовий продати свій продукт, а покупець, який також володіє повною інформацією про інтелектуальний продукт і ринкову вартість аналогічних об'єктів, готовий купити даний продукт. Тобто ціна встановлюється ринком і влаштовує як продавця, так і покупця.

3. Дохідний підхід. Суть підходу полягає в тому, що вартість інтелектуального продукту визначають як функцію отримання більшого прибутку, який може принести використання та реалізація даного інтелектуального продукту у майбутньому, ніж прибуток від реалізації матеріальних активів.

Враховуючи специфічні ознаки і характеристики інтелектуального капіталу як економічної категорії, можливість визначення розміру (величини) вартості може оцінюватися двома основними методами: витратний і експертний методи, які є найбільш ефективними і точнішими.

Щодо основних характеристик вартості інтелектуального капіталу, до них відносять: балансову вартість, ринкову вартість, вартість регульовальних процедур [2; 3].

1. За способом визначення балансової вартості інтелектуального капіталу, всі активи та зобов'язання об-

ліковуються за вартістю їх придбання, розроблення, формування чи виникнення (розраховується як різниця між балансовою вартістю активів і зобов'язань). Такий спосіб оцінювання може бути прийнятним лише тоді, коли балансова та ринкова вартість активів інтелектуального капіталу і зобов'язань не дуже різняться.

2. Якщо ж ринкова вартість з тих чи інших причин значно відхиляється від первісної балансової вартості, застосування цього способу призводить до спотворення результатів, неадекватності оцінки інтелектуального капіталу національного господарства. Сутність способу встановлення ринкової вартості полягає у тому, що активи та зобов'язання оцінюються за ринковою вартістю, виходячи з якої розраховується вартість інтелектуального, управлінського та інноваційного потенціалів. Цей спосіб оцінювання точніше відбиває реальний рівень інтелектуального розвитку економіки, дає змогу динамічніше та реалістичніше визначити вартість інтелектуального капіталу, оскільки ринкова вартість постійно змінюється. Суб'єкти управління здебільшого зацікавлені у встановленні завищеної / "об'єктивної" вартості інтелектуального капіталу. Проте суб'єктивність цього способу інколи не сприяє зміцненню конкурентних позицій галузей і виробництв на ринку. Ці засоби можуть використовуватися переважно менеджерами окремих підприємств і об'єднань для внутрішніх потреб, хоча він корисний і для зовнішніх користувачів.

3. Сутність вартості регульовальних процедур полягає в обчисленні розміру ефективності використання інтелектуального капіталу за правилами та вимогами пропонованої в дослідженні інтегрованої концепції формування інтелектуального капіталу та його ідентифікації. При цьому інтелектуальний капітал розраховується як сума низки його складових.

Наступний етап дослідження — визначення основних методів оцінки інтелектуального капіталу. Розроблення методики оцінки вартості інтелектуального капіталу і нематеріальних активів, створених на їх базі, є надзвичайно важливим та актуальним завданням. Водночас, багато спеціалістів стверджують, що єдиної методики оцінки вартості інтелектуального капіталу ще не розроблено, а деякі дослідники цієї проблематики доводять про неможливість створення єдиної такої методики [7; 8].

У свою чергу, в ході дослідження була проаналізована і вдосконалена загальна методологія оцінки вартості інтелектуального капіталу, яка ґрунтується на виявленні опосередкованого впливу інтелектуального капіталу на кінцевий результат (це економічні показники діяльності підприємства — прибуток, рентабельність, обсяги виробництва та інші, які визначаються в ході використання і реалізації інтелектуального капіталу).

Результати дослідження дозволили визначити, що характерні риси та ознаки, які виявляються у разі використання інтелектуального капіталу, описуються такими поняттями, як ефективність, ціна, затрати, собівартість, ринкова вартість, світова вагомість, рівень інтелектуальності тощо. На основі цих економічних категорій пропонуємо вдосконалену класифікацію методів оцінки вартості інтелектуального капіталу (рис. 1).

Отже, проаналізувавши існуючі методи оцінки вартості інтелектуального капіталу, зробимо висновок, що пошук єдиної методики оцінки складових інтелектуального капіталу є складним процесом.

У свою чергу, поряд з підходом щодо визначення методів оцінки вартості інтелектуального капіталу, сформуємо інший підхід щодо визначення саме основних складових вартісної оцінки інтелектуального капіталу, яка складається з вартості [1; 2]:

1) вартості інтелектуального продукту (товару), створеного за умов застосування найманої праці, що визначається як сума постійного, змінного капіталу та додаткової вартості (формула вигляду (1)):

$$U_{III} = \sum C_{cons} k + \sum In_{cons} k + \sum Add_{cos t} \quad (1);$$

2) вартості інтелектуальної власності. Це інтелектуальний капітал, об'єктивований та ідентифікований з позиції створеного, розробленого (придбаного) інтелектуального продукту, що набув права інтелектуальної власності ($U_{IK \bullet IB}$);

3) ринкової вартості інтелектуального потенціалу суспільства (існуючі резерви національного господарства щодо підвищення наукоємності, ймовірні до використання ресурси різної природи і стратегічні можливості) ($U_{IK \bullet III}$).

Однак, зауважимо, що комерціалізація інтелектуального потенціалу виникає лише при використанні у національному господарстві результатів інтелектуальної діяльності на умовах укладання договорів, наприклад, між: а) співавторами патенту; б) власниками патенту й авторами у зв'язку з виплатою винагороди за використання об'єкта промислової власності; в) власниками патенту під час комерційної реалізації інтелектуального продукту тощо [8]. Тому оцінювання-прогнозування масштабів розвиненості інтелектуального капіталу зумовлює виконання наступного пріоритетного завдання: визначення параметрів ефективності використання інтелектуального капіталу національного господарства (за допомогою формули вигляду (2)) [1; 2]:

$$E_{IK} = \frac{U_{III} + U_{IK \bullet IB} + U_{IK \bullet III}}{U_{I \bullet IK} + U_{I \bullet сур} + U_{I \bullet IK \bullet ПСУФ} + U_B} \quad (2),$$

де E_{IK} — ефективність використання інтелектуального капіталу; $U_{I \bullet IK}$ — інвестиції в інтелектуальний капітал; $U_{I \bullet сур}$ — інвестиції в систему управління розвитком національного господарства; $U_{I \bullet IK \bullet ПСУФ}$ — інвестиції в потенціали системно-універсального функціонування (до складу яких включено за свідченням дослідників [1; 2] наступні елементні потенціали: інноваційний, організаційний, управлінський, інформаційно-методичний, інтелектуальний тощо); U_B — виплати по боргових зобов'язаннях, пов'язаних із погашенням процентів за кредитами на розвиток освіти, інтелектуальної сфери та інноваційної системи держави.

ВИСНОВКИ

Певним чином, підсумовуючи вищенаведене зауважимо, що у традиційних економічних системах конкурентні переваги виробництв забезпечуються вільним доступом до природних джерел і сировини, транспортними зв'язками, ефективним використанням дешевої робочої сили та інші. Визначення ефективності інте-

лектуального капіталу дозволяє визначити пріоритетні напрями розвитку інтелектуальної економіки. Тому при створенні економічного багатства в умовах інтелектуальної економіки (сучасного типу) лідерами стають країни, у валовому національному продукті яких закладено високу питому вагу когнітивного продукту (знань), нематеріальних активів і товарів, масштабні інтелектуальні та інноваційні інвестиції — в науку, освіту, нанотехнології, екологію й енергозбереження тощо. А це, в свою чергу, потребує удосконаленого методичного інструментарію, до складу якого входить: виявлення оптимальних підходів до визначення вартості інтелектуального капіталу (інтелектуального продукту), формування основних методів оцінки вартості інтелектуального капіталу; визначення ефективності використання інтелектуального капіталу національного господарства.

Таким чином, для формування інтелектуальної економіки в Україні для зміцнення конкурентних позицій на світовому ринку необхідна підтримка і повне ініціювання процесів щодо організаційно-економічного забезпечення формування та нарощення інтелектуального капіталу на задовільному рівні, використовуючи запропонований удосконалений інструментарій по оцінюванню вартості і ефективності використання визначеного інтелектуального капіталу суспільства.

Література:

1. Бауліна Т.В. Інтелектуальний капітал: стратегічний ресурс трансформації національного господарства: монографія / Т.В. Бауліна. — Київ, 2009. — С. 198 — 211.
  2. Бауліна Т.В. Сучасний підхід до визначення сутності і змісту економічної категорії інтелектуальний капітал України / Т.В. Бауліна // Проблеми науки наук.-пр. ж-л. / гол. ред. Б.А. Маліцький. — Київ: ЦНТЕІ, ЦДПІН ім. Г.М. Доброва НАНУ, 2010. — №4. — С. 2—8.
  3. Бауліна Т.В. Розвиток інтелектуального капіталу в умовах суспільно-політичних трансформацій / Т.В. Бауліна // Стратегія розвитку України (наук.-пр.ж-л) / Гол. ред. Степанов О.П. — К.: НАУ, 2009. — №1—2. — С. 312 — 318.
  4. Бауліна Т.В. Аналіз наслідків реалізації політики інтелектуалізації соціально-економічного розвитку держави / Т.В. Бауліна // Україна: аспекти праці (наук.-ек. та сусп.-політ. ж-л, гол.ред. О. Варецька). — Київ: НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці та НАН України, 2009. — № 8. — С. 39—45.
  5. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник. / В.Д. Базилевич. — К.: Знання, 2006.
  6. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал — 2002. — № 1.
  7. Мікульонюк І.О. Основи інтелектуальної власності. Навч. посіб. — К.: ІВЦ "Видавництво "Політехніка", Ліра-К, 2005.
  8. Цибульов П.М. Основи інтелектуальної власності. — Київ, 2005.
  9. Цивільне право України: підручник: За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. — 2-е вид., допов. і перероб. — К.: Юрінком Інтер, 2005.
- Стаття надійшла до редакції 12.04.2012 р.*